د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند گل رحمن حکیم

[illegible] کو د [illegible]ونې [illegible]ره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو ځانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بېلابېلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کېږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونو سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وې، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼله او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «اروا پوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو له پاره ځانګړي وړاندېزونه کړي دي. ځينو په ذهني د سپينو، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې اروا پوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربي اروا پوهنې او ځينې د عقلي او منطقي اروا پوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د اروايي (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي اروا پوهنه، د علمي اروا پوهنې د پيل او پوهېدو له پاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بيا لومړی څپرکی د اروا پوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لا تر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول کړي دي. درېيم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهن اجزاوو جوړونکي اجزاوو او توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرچې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وريا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

لیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او درونډ او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټولـه افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالی کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په وياړ ووايـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فريد بزګر

د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)
فلسفي ارواپوهنه .... (۱)
سقراط .... (۴)
افلاطون .... (۵)
ارسطو ..... (۷)
اپیکور .... (۱۲)
زنون .... (۱۳)
دوهم څپرکی ...... (۱۶)
د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)
لومړی مرحله .... (۱۶)
دوهمه مرحله .... (۱۷)
دریمه مرحله ...... (۱۷)
د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)
د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)
د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)
دکارت .... (۲٤)
هابس .... (۲٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

د رپیم ښـېـرک .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځی (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدا ښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځی (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څـپرکی : د شعور څېړونکی ښوونځی (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جمیز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوك د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوك علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹۶)

د جبر او سلوك رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت ځرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکي نقش .... (۱۰۹)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیك پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراك اهمیت په گشتالت کي (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

روانې چاپېریال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :
فلسفې او پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراطه څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پیژندلو پیل کړ . د وی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپیژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډیر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پیژندلی شو چې ترکیبي واحد ونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څیړنې پېړۍ پېړۍ دوام په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي اړ موضوع، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث وروسته د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لاره پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړي او د انسان په باب یې راو ـ ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا رواني څیړنه توجیه او تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمیرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږیږو . نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ریتکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او پرمختللي يې پيل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه ، زښت او ځینې یې ، نرم او سها یسته او بد او ناروالي ، نیک او ... روا ... شکاره او وپریښول ، د هغې وړځې له غښتنې سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل . نو خطابه د ژوند غښته وسیله او د هغه وخت ډیر عالي هنر وګرځید . دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو تنیو اړوا پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خرابالل انسان ته د یره مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څیړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته څواکمنوې چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دا نظریه په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د پوهنې طرفداران هغه گروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستگاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي پوهنې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې د ارواپوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزو اړیکو مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه ارواپېژندنه رامنځته شوه او لري نه ده چې د ارواپېژندنې په ټوله برخو کې سیوری وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ. په بل عبارت دانسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې دا د معقو-لاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیداکړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنيي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته - شیان په بل ارتباط ښایست لري، دا تغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه دافلاطون په نظر کامل، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ، او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دي ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سر کړه ده. نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنې **ارسطو** (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلوکلو څرخولی دی.

دې یوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دي.

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي. د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړګانه او دا یې ویل چې باید هیئي، واقعي او طبیعي چاپېره پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دواړه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دوي یاد ونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتې اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې ځانته شمیرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستي څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او ځغستو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواح پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکې لري. ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبیه کړو نو نفس یا روح یا ارواد لیدو سره شباهت لري.

په بله وینا د بدن او ارواه نسبت لکه د سترګې او لیدو – نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی. هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګروهه دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلی دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپیر وکړو، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعنې وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیارۍ هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او نه ماتېدونکې ده، دارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکيمانو د منښې
وړ وګرځېده او په کليسا کې يې د هغې علمي بحثونه اداره کول.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راڅېړي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي
چې "د يوېډ هيوم" (انګليسي فيلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پام نه و کړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځ ته
راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربوي قوانين وګڼل، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، د انفعل او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيدا کېږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده ÷ او پراختيا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې دانسان له ژوند څخه پوره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) ددې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې دانسان پوهه دحس او تجربې پایله ده او دا احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول دا احساساتو محصول دي. او له تکرارته د محسوساتو صورت پیداکوي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګڼلو او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خوچې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۳۴) مخونه.

داپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې مغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید دخپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې ویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او دخپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه داخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورته تښ اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاگردان او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاگردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، گمان او یقین . ټول ندي موجودات پر سیره پر بدن پر د ول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرگندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي بې غتې موجود حیږوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پیښې نه وي . د ټولو پېښې جاري او کره وړ واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرڅيز ته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ان ادي او د انسان اختيار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبيعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعيت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . يعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپير نه لري، بلکه جز د هغه دی . (۱) پوره ته اثر،

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا ځرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي . رواقيانو عقيده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعنې نفس، جلب بايد د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهيزګارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسيږي .

د رواقيانو او اپيکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ ارواپېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړيکې لکه همدا اوس د ارواپېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هيڅ شان تې د دې جوګه نه وو چې علمي ارواپېژندنه وهڅول شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه په هم د پلې نړۍ پوهه شميره . سربېره پردې پر نفس اعتقاد هم جايز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود يې ډېر ښکاره حقيقت تشخيصول کيده. د اروا او بدن د ثنويت فلسفه قبوله ده او حقيقت يې د دين د سند له مخې منل شوى دى.

د هغه وخت پوهانو هيڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخيست، او بحث يې په ډېره خوا کې په تېره بيا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قياسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عيني شواهد پيدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځيدل. په لنډه توګه د دوى بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو يې څه ور زيات نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه يې غوره کړه او پدې چټکتيا يې د ډېره وده او پراختيا وموند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژي څخه بېلګړه او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما دا اثر اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمايي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیايي وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپوهنې په دې ترځ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هولتز (Helmholtz)، او ویلهم ورنټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګندیږي چې پیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اروا پوهنې ته د فزیالوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش ترا غیزلاندې راغلې وه په دې کې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیرته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ځنځه کار واخستل شو.

۲ - دوهمه مرحله چې د بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، څو د انسان د پېږې تغییر منورنکې پر دې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د پېر او اروا پېژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پوهنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د پېر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه . په دې دوره کې داحصايې او ازمرينو په مرسته دانسان کارونه په مقايسوي ډول يو دبل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې دڅيړنو لکه ټولنيزې ، اجتماعي اړوا پوهنه ، صنعتي اروا پوهنه او دکوچنيانو اروا پوهنې پراختيا وموند ، او دافرادو په هکله يې صرف دراتلونکې پيښې اوتخمين ځای ونيوه او برسيره پردې دڅيړونکو او نوستگو اروا پيژندونکو پام يې دې ته وگرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو دانسان په جزيې مسايلو هم څيړنه ناقصه ده . همداسې دېرې احصايرې څيړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقيده وي .

د دې مرحلو دبشپړ او ترديدلو په نتيجه کې د څيړنو منتقد بيو پام کامل انسان ته راوگرځيد او داړگانيزم اړيکه يې په کلي توگه په موضعي تجربو او بالعکس تر څيړنې لاندې ونيوه . دبيولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که يو غړی په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کيږي همداسې که دبدن يو غړی غبرگون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي .

په همدې ډول د ټولنيزې اروا پوهنې او ټولنيز تمدن څيړنو ثابته کړه چې متنوع انسان ، منفرد او بيانړې انسان په نړۍ کې وجود نه لري يا نې دانسان پيژندنه په کلي توگه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ریښه یې په تېره زمانه او د لوړ
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړ وي. (ارګسته، ۱۹۴۸-۱۹۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه بېله او لوړه ده خو باید یاد ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کیږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځایږي.
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي: منتزع انسان یې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه
وکارول شي، چې وکړای شي د اخوځوونکې معما یا پدیده په
سمه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او میالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي.
درېیم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت اړتیاوې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناخاپي بصیرت معلول وي. د انسان د امقاماتو اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېره اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوا ښو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شي نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناخاپي توګه نه رامنځته ته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره څانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نړه کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول راپیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: دخبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا دخبرې نتیجه او اهکل څرګند وي.

کله چې اروا پیژندنه له فلسفي څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څیر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دا د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پیژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او کړو وړو بیانونه لاس د دوی په څیر او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړنې ...

په هر حال اروا پیژند ونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پیژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنه کې زورې څیړنې کوي او څه چې نوي پیدا کړي د اروا پیژندنې حدود د ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارواپوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او زده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د خواب انګیزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل وو. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دګشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی .

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلي نو بې ځایه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . د اخرې پیړۍ پیل د اروا پیژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نویو ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په مقابله اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظره یو لږ څه پر ته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه یې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons
4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي شپږ ویشتمې لوړ ته گام اوچت کړ . دکارت او هابس پر ته له دې چې داروا پیژند نې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پیژند نه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره همغږي کړی ، نو په دې ذهنیت دوی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات دانسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا ئې د مغزو اعمال په هغو اساساتو چې ئې د مغزو ته انعکاس ویل کیږي استوار کړی .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس د سیالي مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضا وڅخه د مغز په لوري او بیا د مغز څخه د عضلاتو لوري ته سیر یا تگ او راتگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده وچې د انسان په هر وگړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داگروهه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات ئې کاملاً ماشیني او د بدن د حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت دعقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل یوازیني عامل د معرفت او دحقیقت د پیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو گام پر مخ ولاړ او تعقل او ارادي کړه وړه ئې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنیو مر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطرې او افکار جوړوي او باقي پاته کیږي. هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او دارواپوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. و دورت ر ۱۳۴۸-۷-۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

معاصرې چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو دمخه وخت د ارواپوهنې په برخه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سرکې دورو نورو علومو لکه کيميا او فيزيولوژي چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړی د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څرنګه کيميا پوهان غواړي چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يو نوې پوړۍ او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژوره اغېزه وکړه فيزيولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سرته ورسول چې په کلي ډول يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې بنیول شوی و . په دې ډول د فزیولوژی معلومات او کشفیات د ارواپوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربې، طریقې او روښونه د نوې تجربي ارواپېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي ارواپوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني ارواپوه « وونت » په واسطه د لیپزیګ په ښار کې جوړ شو خو د نولسمې پیړۍ له پیل څخه د ارواپوهنې د لابراتوارونو په ځانګړې توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په « تجربه ځایونو » کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې ارواپوهنه په ۱۹۰۰ کال کې بیه تجربي ارواپېژندنه وه .

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په سمه او بشپړه ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژی « په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې » او روان پژشکي اغیزې هم په ارواپوهنې ورزیات کړو . د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې د ډیرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوی وچې نه یوازې د لرغونې ارواپوهنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم نوې وې .

د نولسمې پیړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوې مسایل لکه : د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثي پېژندنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشارات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ان مینو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ورزیات شوه.

بلې برخې (علم) چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحياتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې وویل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیرانو، څا شیندونکو او خرابو وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پر سمه شو. په عامه توګه د دې پېر رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په دې وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لیږ ډول حبونکي، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پرېمانه نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي په همدې طريقې سره به د بدني علتونو ناروغيو يا نو بې له کوم علمي دليله يې د ډول ډول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره ور په اندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيدا کېدل وروسته د دې لامل شو چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط يو د بل سره وشلېږي، او په منتقو نو نه وتوانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغيان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طريقو، ننوتو، بېلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه د نظري او تيوريکي مسلو په پرتله بيخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپوهانو به د زړه کړې په هکله يوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله.

خو نويو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټينګار کاوه.

د نويو ارواپوهنو کې د ۱۹۰۰ م نه په پاره د ارواپوهنې تعريف همداغه پخوانی تعريف يا نو « د ذهن پېژندنه يا شعور » و. اما عملاً به يې قدرتونه، توانونه، لياقت او مهارتونه د ذهن بنيادي د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کوله. په بله وينا نويو ارواپوهانو به نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا له علم څخه يې الهام تر لاسه کړی وو عقيده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدايي او لومړنيو حسونو ترکيب بالله. خو
عملاً يې دا نظري هدفونه هېڅ ول او پاملرنه يې نه ورته کوله په
نظري لحاظ د اصالت تداعي سيستمونو، پيروان وو. خو عملاً يې جدي
طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول
او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو ارواپوهانو
ندونکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني
هوښياري د ارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن يا نفس
مشاهده[1] د څېړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه
کړي.

د شلمې پېړۍ په لومړي لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک
موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په
خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا
هغه ارواپوهان چې د روان کاوي پلويان وو نو د «پټ يا تياره
شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت
ورکاوه او په دې عقيده وو چې د ارواپوهنې اصلي او تر ټولو څېړنه
بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسېږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

---

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظريې او تيورۍ لپاره ارزښت لري که نه په دې عقيده دوچې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

د ې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل يې يوازې مجموعه د ساده او پيچلو عکس العملونو، پېژانده، د اعتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظريه کې د اګلېتزم وحدت په نظر کې نه دی نيول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» يوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکيب او تلفيق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقيده وو چې په دې فرضيه کې هم د کليت اصل يا نې وحدت او د انسان هويت له نظره لويدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقيده وو چې د انسان شخصيت دوه رکنه لري، چې يو يې وحدت او بل يې هويت دی. هويت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زمانې په اوږدو کې محفوظ وي، هر شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسږ کال و... او يا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهيږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده فوې فرضيې ترڅېرېږي او انما يبت لامنځ دي امکان لري، د دې فرضيې قوت او نا توانۍ يو ورځ د د ير بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بيلابيلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبوونځیو دارزښت په مسئله به گران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي.

دا مسئله چې د یوه روحي ښوونځي اهداف به په ډېره ستونزه او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروایي ښوونځي دارزښت د تعین لپاره باید دغه ـ گټې او یا بې گټې توب په ښېبنا او په دې زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ټولو اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې وروستیو کلونو کې د جملې چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلابېل شکلونه لکه د نوو مونو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د مخې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شی نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي. خو د حیرانتیا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د «اروا پوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کړ داسې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James.W.

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو ارخیزونو چې مخکې يې زده کړې وي، ډېر تبيانات او شرح ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پېل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه درلوده چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منظور د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې چې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې افکار څنګه جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه نوموړي افکار یو له بل سره یو ځای او تړلېږي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځي چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې اروايي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي یعنې دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه دارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب ته ور په يادکړي نو دالف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دوا په يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی مو يخوا سره يوځای ليدلي دي . دې دې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو « د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم ورکړی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د تولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي خو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د رڅو یا حسي دستگاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي .

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې څوا نه وي لیدلې یا احساس کړې د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له څو ولي دا سي تجسم څخه بې ته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو . نو ځکه ټول خیالونه یا انځور گري په دانسان کې د حرکتو نو یا جنبشو نو حکم لري ، او د هغو جریانا تو بقا یاوې ده دی چې د انسان په احساس کې جوړا و ترکیب شوی دی . له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي .

هابس دا روا یي مختلفو استعدادو نو څخه یوازې د دوه اصلي فعالیته منلي دي ، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي . که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د « تداعي » کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه ، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبری کوي وایي : دا فکار او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پر له پسې والی تنظیم کړی دی . نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورې له طریقه بیانوي . هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه « حرکت »[1] نوم پرې ږدي .

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې تر هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) ورسیږي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته د ارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرنګه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویرونو تواتر له انګیزو څخه اوږد او دوامدار وي. نو همدغه موضوع د افکارو د روستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول اروايي مسایل، د فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه ښکاره کیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته ورنژدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والي سبب ګرځي او په زړه پوری والي یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لري والي یا اجتناب سبب کېږي. ځینې تمایلات (مینه، ټکه د پوهې اشتها) ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کېږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکي جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د اروايي روزنې[2] او ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کېږي چې یې شاني طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زېږېدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په رول وي، چې هېڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کېږي چې د غه ډول فکري طرز د تجربه ګرايي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ولري د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خردګرايي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه خلا دی، نو هغه چې درک کېږي یوازې د ځینو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.

(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله. د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يو له بل سره د ذهن يوه فعاليت دی. چې په «اروايي کيميا» هم ياديږي او وروسته د اروايي پيدايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوځان لاک په يو ډول داخلي حواسو هم عقيده درلوده، ځکه چې ذهن به حسي تاثرات پيدا کول دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربيره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعنې کولای شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي ورزش يا ذهني د سلپين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي د لاک افکار و، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دی. اصلي دنده يې د ښو ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ښوونکي ښه عادتونه پيدا کړي.

---

(1) apperception.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید
د حواسو روزنې ته پام وگرځوي.

د جان لاک دا نوي فکرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر
اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې
پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروایي ورزش او دسپلین به
یې بیانوه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر
پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روښتی
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظر سره د ټړاو په خاطر چې د جان لاک له
خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیا د کیښود. د دغه
نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې
او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې
نظرې وړاندې کړې. او په خپل رخت یې د زده کړې نظام یا سیستم
کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د
انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

---
(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهنې ته د « ذهن کیمیا »(۱) په سترګه کتل. نو له دې امله د اروا پوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروایي حالتونو کې(۲) مطالعه او څېړنه. ده په لنډه یې کیمیا دان غوندې د اروا پوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارټ د اروا پوهنې طرفداران د اروایي حالتونو اروا پوهنه یو اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني(۳).

اروایي حالتونه، د اروایي فعالیتونو یوازیني عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک یا پیدا ایښت مومي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارټ په عقیده ذهن د اروایي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروایي حالتونو دریوالی یا جذب په تېرو اروایي حالتونو، د اروایي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډوبیږي

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي . د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي ، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي . هر نوی احساس چې له پخوانۍ تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي .

هربارټ ، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور ، تحت الشعور او د شعور د سرحد ، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي . هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي . نو هر وخت خپل ځای بدلوي . په همدې شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي .

بیا د دغو خاطراتو څخه امکان لري یو مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي . هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې ، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور (وجدان) کې داخل شي نو وروسته یې په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي . هربارټ د دې تجربې له کبله ، د تکرار (تمرین) په اصل ټینګ شو او د تداعي اساس یې داسې ډول معرفي کړ ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لومړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پېدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په هغه کې شامله ده. ۳ـ ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د بېلابېلو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پېدایښت د نظریې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړی شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

[1] circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه څه ته ویل کېږي چې دا مرحلې په ځینو سره وځلي شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندې‌ین. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کاراچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او یا ناشعوري یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرار او له سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکي ځینو او د لامبو د قانون لپاره په کار دي چې لومړی د لامبو وهونکي لپاره څه بالونه، د اوبو پرقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورې شیانو یا دونه وښيي.

۲- د مطالبو وړاندې‌ین: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په مکمله د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوته وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پیوند پیدا کوي .

۴ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیار باسي چې د دوه ډوله مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډیرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسي وضلو مربوط دي ، کارول کیږي . دا کار د مسئلو د حل له طریقه سرته رسیدلی شي . سربیره پر دې ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبیږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاییاتو کې لاسي وضلې شي او که نه ؟

د هربارټ پلویان زیار باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اروا پېژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښ وپېژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي سیستمونو[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w.   (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism   (4) introspection .

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې هر بار ته له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ورکې پوهه او معلومات ترلاسه کېږي، نو باید څخه د علمي تداعي ګرا یانو مکتب وګڼل شي او له بلې خوا د څخه ښه وي او لار ښوونې د علمي تجربو په برخه کې او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې څخه د ساختګرا یانو په قطار کې وشمېرو.

دابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژند ونکي ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړ. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې شریبه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو مخکې د تداعي د تاثیر موضوع ته په پاملرنه کوله او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

[1] Ebbinghaus. H.   [2] Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی ترهڅه دېته یا ملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د یو یاد راوړلو له طریقه ان مایسنبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزلو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپیژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستی یا نوې طریقه ښه او باوري طریقه ده، یانې لرغونې اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څرک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په ملوینا د هرچا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هرچا د حافظې د څرګندولو لپاره نوموړی د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووايي. د دې ازمېښتو پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو جدولونو چې د دوی د څو سره همغږولو زده کوونکو د از
موینې د پایلو څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او پرتله
شي څه په دې ډول د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي . په دې ازموینه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي :

ستن، یېړه، خولۍ، کڅکه، اوبه، پېنسکۍ، نخلې، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بوټ
او کیف .

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې په چټکۍ د دغو اصطلاحګانو کمیدا ای شي چې زده شوي، په دې برخه کې کمه شانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته . دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو ترمنځه دا اصطلاحات په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې تر هغه ټول پېژني ، رسم کړ .

د « هېرولو منحني » په رسم سره دوی وکړای شول چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي .

دابینګهوس له زماني راهیسي د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کیږي او د دې ورنورو په زړه پورې روښانو یا طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې اروا پېژندونکي په عقيده د نشو کولای چې د تداعي موضوع بیانېږي د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده . مغه شی چې د زده کړې په حالت کې دی . تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه اوا ستفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده ؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کولو له وخت څخه بیا د بېرته ورکولو تر وخته یعني یوه زماني واټن، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړو په هکله ازمایښت کېده، پایلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له یاده وځي، بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا مرخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مېغ د ورځ اروایي فعالیت باید ونه کړي . نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

وینې پاتې شي ډېر لنډ وي.

د شپېتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل.

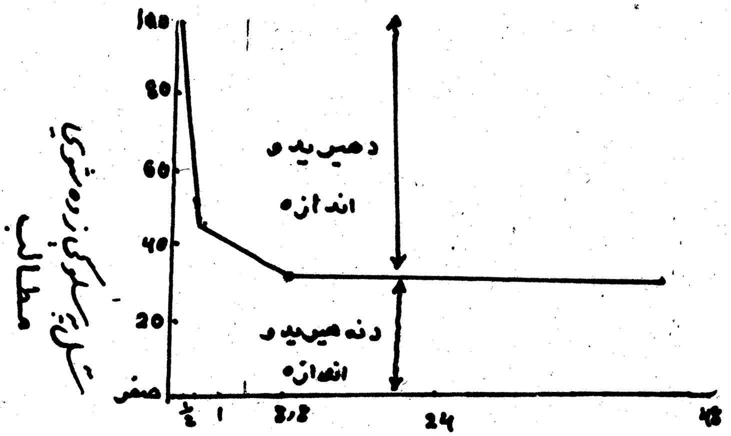

د ګړیو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو په شکله دا منحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې ستر مثال دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي نظرې

بنسټوونکي

د پاولوف[1]، تارندایک[2] او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمایښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصورونو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فیزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړی پام ونه کړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندنیو محرکاتو په پرتله ډېر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو حلونو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پېچلې لارې[4] یا معما امېزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور وڅخه کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ډېرو لارو پای به تړلي وو او یوازې یوه لار به د خوراک رسیدو ته خلاصه وه ، خوشي ((ایله)) کړه، وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورورسته د زیار ایستلو پیدا کړه ، تشویقیده ، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو څو ځلي حیلو او طرحو سره کار پیل کړي ، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څاره او هغه وخت یې چې د ځل لومړي بریالیتوب له پاره لګولی و تعیداوه ، بیا به یې همغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی ، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یا د ثبتو پرمختګ ، د ستونزې په حل کې ، د ((زده کړې منحني)) ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسید، چې حیوان په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د سمون یا بدو پایلو پر اساس ((حذف)) یا ((انتخاب)) وي او بیا هغه د ((اثر قانون))(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: ((هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعیت سره ، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یانې هر وخت چې

(1) The law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي، ډیر احتمال لري چې هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی او، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې، سبب د ناراحتي شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اصورت ونیسي.»

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډیر د تعداد په حساب، ورکړل شي، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کیږي.

دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي دی چې دافکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یاني په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوندي د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تارندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که یو ښځه له بریالیتوب
سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده "صحیح ده"
او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده "غلط دی"
یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود وو. د دغو ازموینو
پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت وو. تارندایک
د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته
د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ
حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي
اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي
او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي
او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت
سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیداکیدل، په اتفاقي ډول
په ځیله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه
پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده څرګنده وه و وایو "د اړیکو او مناسبت"[1]
فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ترلې تداعي ګانې د
انګیزې، ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني
تاثراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لازمې مجاورت
کافي نه دی مګر داچې د ځواب په کیدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځینو ژوندو پولړلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پیدا کړلاي شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستگاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د هغو موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطروویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی دولس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څیړنه کې تیر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنیو څیړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انگیزې څخه وروسته په خوړو کې د ځواب ترعنوان لاندې تولیدیږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېځايه ترې دې چې خواړه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول چې: يې ازې د خوړو د طرف ليدل، يا تر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لاړې جاري شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوړو کې يوه طبيعي انگيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انگيزه نه شي حسابېدی د غه غبرگون يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. ځکه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فرضيا تر څنگ د هغه فزيولوژيکي فرضياتو پرېږ

---

(1) Signal. (2) Psyckie sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مينه د ړلو ده ، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګيزه[2] وویله . بنکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بیرته د غبرګون او خوړو ته غیر شرطي انګيزه ده چې صفې ته تقويت[3] هم وايي .

د تقويت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې او وايي د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده . بېدي قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دي او هدف یې بیانوي د شرطي غبرګون د غبرګون تینګول نه دي . ممکنه ده د ژوند په اوږدو کې اغیزمن او صادق وي .

چارلس ادوارډ سپرمن[4] انګلیسي ارواپوه (۱۸۶۳ - ۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله ارواپېژنه د درک او انتباط او ممداسې د څو لاملونو د پېچلتون او مناسباتو پر اساس بناکړه ، خو هغه ځېله دا ریاتي نظريې د غه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي . ځکه هغوی په داسې افکارو او مرضوعاتو کې چې د ذکاوت پيداکيدل ، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل پورې اړه پورې اړه لري نه پوهيږي او عملاً بیانوې له حافظې سره سره وکاروي .

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rainforcement (4) charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارواپوهنې پلویان هم د تداعي د سنبونې پر پلویانو داسې انتقاد نه لري. او ویلای شو چې دګشتالت د ارواپوهنې نه خدمت د اصالت تداعي سنبونې لپاره هم دا دی چې د دوی د غه خلاوی ډکوي. په هر صورت د تجربتي تداعي ارواپوهنې نه د دې سنبونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، ځینو نه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو «غبرګونونو»، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارد[1]، رابنسون[2]، وودورت[3] او هم داسې پر شمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای.

د تداعي سنبونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده، خو د اصالت سلوک سنبونې کاملاً ځانګړې بحث او توپیر لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکې ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې اروا پوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انځونو ټینګار وکړ. وونت په ۱۸۹۲ کې وویل چې «د اروا پوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حافظه، حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دي چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت دې څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د پخوانۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم غوره کړ. په دې ترتیب د هغه د اروا پوهنې په تعریف کې د انسان ټولې تجربې چې په ښکاره سره د اروا پوهنې په برخه کې شاملې شوې، د ځینو نفسي چې موږ پرې باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هم هغسې په خارجي شیانو هم پوره واقف او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhalm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په لوړې مرحلې کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(۱) وایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځاوه. بیا وروسته وروسته د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود آګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې ډول د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کېږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګندوي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کېږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډېر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم(۲) په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس(۳) په شکل څرګند شي، لکه د اورګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغېزې په مقابل کې او یا د غریزې(۴) په شکل چې یې دمل، ناخود آګاه او ابتدایي څرګندونې شمېرل کېږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوريا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري، ۱۹۸۰: ۱۸)
په دې ترتيب سره به اوس پېژندنه کې دواړه برخې يا نور داخلي او بهرني نړۍ هم شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کيميا له سره ورته والی پيدا کړ. نو همدا سبب د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکيب او تلفيق يې د بل سره هم د کيميا د علم د طريقې او روش سره ورته والی پيدا کړ.

وونټ عقيده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشياوو درک، تيرې خاطرې، هيجانات، احساسات، پېچلي او مرکبې مسلې دي چې بايد په علمي توګه يو يو تجربه او تحليل شي. هغه تحليل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس يې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي ټوټو يې وېشله. لومړی هغه احساسات دي چې داسې بريښي چې موږ ته له بهر څخه راځي يا نو سرچينه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسات دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع يې زموږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسات څخه يې لږ ساده چې احساس سره شر او ګان لري، ... شرحه کړې دي. لکه د رنګ تر ليدل. د ترخ او ريدل، د متحمل خلقي احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژند رنګه د دې عوامل پېژندنې کې ټولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرحې د اهم بیان کوي چې څنګه مرغان او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه دي او د پېژندونکو لپاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم بلې یان دي، په دې خاطر ډیر مهم دي چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری د جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي دي. خو وونټ د دوه جهې لپاره هم یو مفهوم زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ (آرامتیا)، او بله جهه یې د خواشینۍ (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او درجو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوی دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي او په بل

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېرل او ارواپېژندنه نه ده، بلکه د ورنبا نه شعور، د محتویاتو شرحه د ارواپېژندنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له هغې په زړه پورې قوانینو څخه دی چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یې یل بس نوې خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبوونکو اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د مبصرینو په تعلیماتو کې له وونت ترمخه او د گشتالت په اړوند هڅه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وړ دورث ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

خکه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې مبصرینو پلویانو د ارواپېژندنې موضوع شعور یا د خود اگاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا باید چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارد براډ فورډ تیچنر[4] انگلیسي پوه لومړی د وونت سره په تخنیک بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنو په پوهنتون کې د عمر تېر یا یې په اروایي څېړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د ووندت او (۷) تنو زده کوونکو زیات وروسته چې په امریکا کې د اروایي تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، با استعداد او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د اروا پوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د ووندت د اروا پوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي اصطلاح ګانې)، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په هغه وخت کې د تیچنر له خوا چندان د تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت ښکاره اړتیا نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبر وشي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب دیوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اړخه کار کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې دا سې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي یو د بل سبب نه کېږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.
تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي دغه جریانونه د شعور یا وجدان یا هغه بنیادي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي. دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغېز دی. وروسته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخڅه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. دبیلګې په توګه د غږ په مکله دهوا ارتعاس، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورمقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیروخاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دی. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غضب او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پیژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا دیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل و انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات وضاحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبدو لو تړلې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویش کیږي. چې ځینې له هغو څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له هغو څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو نورو محیطي پېښو او لاملونو مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې له یوه ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي نړۍ له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا د ټولو طریقو یوه ده.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې څخه ښیونکی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار وړه.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د انسان په بنسټ موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د ترپیو لپاره یې کاروده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي حالاتو ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ. لومړی د تارنداک او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځي یې سطحي وګاڼه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیک څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ. د حیواناتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو دې علاقه گډ سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

نو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي مسیر ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیار یې وکیښ چې تجربي طریقې د منځ د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو گمان نه کیږي چې علمي ارواپوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

ښوونځی

دعمل داصالت[1] نظریه دلومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې دجان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] دقوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دڅیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) تشکل چې دتداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې دمحرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم دکل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا دمحرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

دعمل داصالت نظریه پخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د ۱۸۳۰ کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. دنفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې داساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. دهغه زمان دارواپوهانو هدف ددې اصطلاح دټاکلو څخه داو چې دعمل داصالت دارو

---

(1) *Functionalism*. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت سنوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د سنوونځي په مقابل د اعتراض څرګندوي هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د سنوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو سنوونځیو پر خلاف پردې عقیده دي چې اروا پوهنه د پیلو څیړنو او مضمونو ترکیبو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده چې لنډکه په خلاص لاس یې د اروا پیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سنوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جمیز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اد وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړکې یوازې د دوو کسو لار ښوونې به په لنډه توګه مطالعه کړو.

(د جمیز انګل نظریه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او دلې مړې کال لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت سنوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ور بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرمنتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A
(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که مړوکلا شرچې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړې نه باوري کولای شو چې د اروا پوهنې اوږده کړې په کم وکیف پوښتلي لیو او د هغه اصول مو زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د ارواپوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي ځیړنو کې باید کار او ډندې ته د جوړښت په پرتله پام نه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بښسته وګرځي. ځکه چې د انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د وا قعیت او عملي پایلو سره معلومیږي».

انګل د ارواپوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دوي. بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د ارواپي فعالیتونو اصلي او تعینوونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فریلوژي یا په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمیرې همد اسې انګل په دې عقیده وچې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په ساز ګاریده او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي ده. خو اروايي فعالیتونه او د بیولوژیکي نقش دارواپوهني د مسلك په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کېږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخېده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنايي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوك اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصولو چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

۱- دانسان زده کړه او سلوك، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوك او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کېږي.

۳- سلوك او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کړ، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)[1] او ژوندی کېدلو پاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه دا سې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیا وو او غوښتنو لره ته بل څه نه دي. یا نې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل) په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا سره ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځۍ د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصېږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې یې توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پرمختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمېري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څېړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي». په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct. (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړ. نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیز و څخه خلاص وساتو. پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه:

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یو نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نورو بنسټ ایښودونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارثي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سر ته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یوه فرعي پدیده نه ده. بلکه په خپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کېدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې لري. بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا راپېښې موضوع د جان ډیوي له نظره "د فرد انطباق له چاپیریال سره" دی. د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف دانسان د بقا له پاره لازمي دي. دا دول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې دعاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که دا انطباق په بعضو کې زموږ نفساني فعالیتونو بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونو کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوونې دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړۍ مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته موږ ګورو چې

نوموړی علم پراخه کیږي ، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه . لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل . چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده . تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه .

د شلمې پیړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو د نوي ښوونځي زمینه برابره کړه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي . دا ډول چاپیریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ . پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي ، ویلیام جیمز ، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي .

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو ملاتړ و ، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځید

او د عمل د (۱) اصالت نوې ښوونځۍ یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړه. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سر بیره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او ارزښته ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لاتدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سره» کې په ښه ډول څېړل شوي چې عصاره یې داده: «انسان د عادت او سایقې مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلین ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهن یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصل او نظر پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچني په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلین موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تمایل لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

---

(۱) (Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه نه پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د مغې په واسطه او مرسته نیاز باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي.
د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیره اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل استقاعي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او دمغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ذدې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د نورو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي مرجع داتی د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر بیر د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډه توګه داسي خلاصه کیږي:
لومړی تر بیر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لیږون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او ټاکونکي عوامل پیژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په نښه بوړې وو چې د ذهن یا شعور ډینامیکه[2] برخه یې هیره کړله او له څېړنې څخه یې وغورځوله .

د عمل دا صالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جريان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې دانسان د ذهن او نفساني جريان عملي پایله څه ده؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیار باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي ، خو دکلاسيک ښوونځي پلویان چې د محض او ني النفسه علم پلویان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلاکوي . او د هغه پوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکتې ټولنې علم یوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره ددې دوو ښوونځيو بنګاره او بارز توپیرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبيعت یا نړۍ کې څه بوکار راځي او څه

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګته ورځه اخستلی شو؟ خوتیچنر له دې پوښتنې ځنه بیزاره وا ونګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمیرله.

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه درستې پوښتنې لورته څیرو او تربیتي چارې یې داروانپوهنې پر اصولوکې بلتل او په پای کې علمي اروا پوهنې ته متمایل شو. دا مطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمیرل شو.

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې داستمرار حالت وجود لري یا نې داستمرار حالت دمحرک او عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، دټولو موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور.

جان دیوي دبدن او ذهن داپیکي تر منځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د دیوې په طرحه کلاسیک نظریه دثنویت، دبدن اونفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني، خو دهغه د منظمو او ځانګړو دتو په څیر یو له بل ځنه نه بیژني.

دجان دیوي په خیال داحساس اوحرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي ډول د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول دذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګليس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ دلوړې ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس لکه سپينه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصويرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او پوهې اکتساب يوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلوي چې د ديوي په ويد اثار کې ليدل کيږي. د ديوي په عقيده زده کوونکي خپله دادراک وسيله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له يوې خوا څخه زده کوونکي دنړۍ په واقعاتو او د هغو پرځانګړو خبرو د هغو زده کړه او پرې هم زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطرجان ديوي «انسان تمخلوق د عادت وايي نه د عقل».

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسيلې په توګه په تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو جلا کولای. دا نو البته هغه فن نه دی چې ورکي او پايلې ترې لاس ته راشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او پوخ ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .

نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای » د هاروډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده فلسفي شرحه د وه څپو خصو صیته لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې عوا طفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحدید او . همدغو مطالعاتو د ده فلسفي خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځته کړ

د ویلیام جیمز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرگندې کړي . د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د گټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارگاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او » وونت « برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منلي .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوکلیر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې « صرف تجربه » د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده ، صرف تجربه داسې تعریفوي : « داګاڼېژ بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي » .

د ویلیام جېمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري . د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې تجزیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او مخه پرانیزي » .

ویلیام جېمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي ژوند علم دی . چې څېړنې پدیدې او شرایط څېړي » .

د ویلیام جېمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د دغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . اوس نو ویلیام جېمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي) ، له د ریځې وینې او شعور د ذهني مرکزي هسته شمېرې خو د شعور په داسې جریان چې د سیلاب څخه جلا وي ، قانع نه دی او مخه نه مني . ویلیام جېمز د شعور یا خوداګاهي د جریان په هکله وايي : ۱ - شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري يا ئې هر فكر د شعور جز دى .

دوهم خصوصيت يې دا دى چې تل په تغيير او بدلون كې دى . له دې بيان څخه مطلب دا دى چې د نفس يا شعور په جريان كې تشابه ممكن نه ده . هغه وايي : هغه څه چې دوه كرته له نظره تيريږي يې په بڅرني خپل پخوانۍ اړه لري ، هغه دليل چې جيمز يې په اړه كې اقامه كړى دا دى : چې هر نفسي جريان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنگه چې د اعصابو د فعاليت شرايط هر كرت يو له بل سره توپير لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جريان هم نه ممكنه كيږي . نو په پايله كې نفساني ورته جريان هم غير ممكن وي .

دريم خاصيت د شعور يا خود اگاهۍ چې ويليام جيمز د هغه يادونه كړې هغه دا دى : چې د شعور جريان او د افكارو سلسله استمرار لري او د غه استمرار موږ حس كوو . مطلب له استمرار څخه دا دى چې د خود آگاهۍ يا شعور جريان د ويشلو وړ نه دى . د افكارو سلسله يوازې هغه وخت قطع او خود اگاهي متوقف كيږي چې زماني واټن انقطاعاً واقع شي . د خود اگاهۍ د استمرار مطلب دا دى چې كه د زمانې فاصلې له كبله د خود اگاهۍ جريان متوقف شي ، د هوښيارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې كولاى شي خپل احساسات د خود اگاهۍ پخواني جريان سره وصل كړي او دوام په برخې سره وتړي .

د ويليام جيمز په عقيده د خود اگاهۍ څلورمه خصيصه دا ده چې شعور يا خود اگاهي د درك وړ موضوعاتو ته پاملرنه كوي او هغه

ترخېړنې او مطالعې لاندې ونیسي . (ارلسته ر ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر ډېره حده پراخه ده د وحشیانو، اطفالو، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دي .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه . لومړی طریقه چې هغه یادوي «داخلي او باطني» طریقه ده ، خو د وونټ او ټیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا یو ډول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي ارواپوهنې پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طریقې څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز «مقایسوي طریقې» ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په «باطني او تجربتي طریقو» کې ور کاروله ، د ژوو ، کوچنیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . په دې عقیده لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېرنګه اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک داصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د Ph.D د شهادتنامه دشیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن په امریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې ډول دعمل داصالت له ښوونځي سره په هغه ډول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نورو اروا پوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانديک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید دفزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علوم غونډې ، سلوک ملاک د عمل وي او له عیني طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي. یا نو څنګه سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي. د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واتسن باید د سلوکي اروا پوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د احساسونکو او ویکرونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او هغه داسې د فرمان ورکونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزېدونکو (معده) او کنترولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دي.

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کېږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کېدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعبیر شي . ؟ یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکه چې وویل شو، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه » او همدا سې د شخص فکر، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه آشنایان یو بل سره مخ کېږي نو داسې یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

ښکلی ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت او معنی له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی که د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي :

السلام علیکم ، تاسې خو خوښ او ښه ښکاری ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسې هم نو ښه او ښه ښکاری .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر غوټې ښې دی هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي . وروسته چې غټیږي په نجوا او بېخ بېخ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې غږه صورت سرته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې غږه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ذکړو عقلي شخصیت، اخلاقي ټولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري لږ ارزښت او بې اهمیته ونه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د ورنت او نورو تجربتي پوهانو زیات د اروا پوهنې په هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطیٰ وه وپیژندله او نور څه اهمیت نه لري.

واټسن وایي: «چې د سلوک د اصالت پوهنې، پلویانو په نظر اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وې او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی». هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یوې خوا ته پرېږدي. او ځان پر دې موضوع و نه غولوي. ولې ځینې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پولني حالاتو څېړنه ده.

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت منونکو ترمنځ توپیر چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو منونکو د پلویانو سروکار د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور تهغرالي سي، ونه کړ او داسې مفاهیمولکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او دهغوی پرځای یې له داسې مفاهیمولکه انگیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل اود عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د بارونې، برانگیختگی، او اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف ته رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د ماشو پوهانو او مشاهده کوونکو ترگزار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک ترکتنې لاندې ونیسي او هم گزارش ورکړي. د بیلگې په توگه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تږدیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې د یو ډیر حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خو اوس ټول داسې

---

(۱) Motive.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفيفه او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جريان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندي[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې بايد عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. يانې په اروا پوهنه کې بايد هره مساله په «بالقوه» توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پديدې چې ارګانيزم په داخل کې يې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو کېدای شي چې د کتنې او روايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او کوچنيانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزې ښته دي او ويلی شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربتي اروا پوهنه کې يو بې نظيره او مخکښ بيه و. هماغسې چې وړاندې ويلي وو چې د شعور يا خود اګاهۍ تجربې پيچلې مسالې دي، بايد هغه په ساده حسونو او ازمايښتونو تجزيه کړو واټسن هم عقيده درلوده چې د سلوک پيچلې او غامضه مساله د هغه بايد په ساده واحدونو د انګيزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې دې دواړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس(۱) وايي . همداسې واټسن وايي « غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې د غريزې نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړي عنصر په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي وي » .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له ډېرو طريقو ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري . ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کيداى شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي . ولې بايد ياد وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي او رواني پېښه ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي . محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کيږي . لکه نور چې سترګه او يا ږغ چې غوږ تحريکوي .

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو بلوي ايبنګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل د سترګې ملګریان په دې عقیده دي چې حافظه بیا زې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي . د بیلګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو د ګې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښې معلومیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی . د وایتسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له بیړنتي طریقو سربیره د شیرنو بیره د بیه مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د ملګریانو له خوا رامنځته او په اختیا ورکې شویدی .

د وایتسن له نظره بیا زې د زده کړې رینبه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د وایتسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همدا سې وایتسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د ځوابونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغو ډېر ټاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلات، غدې غړي ، وینې او هغو ګړو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې سنوځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې سنوځي کې اساسي چارې او صداسې رڼې او عملي وړتیا ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې سنوځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړونکو د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې سنوځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اساني سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې سنوځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پرځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادتونه کار ول شي . دوی تر ټولو پاصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وايي .

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم پر ځای له منځه تللو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه موجوده وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید هغه ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تعاملونه وګڼي. د ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو عمومي موضوع ده نه د ماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا ونه لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي یې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په پوره ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر(۱) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوه سنار ګوټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(۱) Burrhus Frednic skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د غې طریقې له نظره یې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کیږي دا ډول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباطي او واټسن د سلوکي نظریې یوه نوې څانګه ده.

تارنډایک سلوک ارتدادي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم بللی. اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، دېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. او اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د نده بیانوي داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. دعلم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څېړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېرېږي بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا اصل هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپېریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې وښتي چې د بنیاد د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د نورو علمونو د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي. سکینر دا معروفه خبره: „چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څښلو يې نه شو مجبورولی، ردوي. دی عقيده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شديد مجبوريت له کبله کولی شو چې اس اوبو څښلوته مجبور کړو. په همدې قياس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هماغسې چې په طبيعي علومو کې مشخص قوانين په لاس راغلي، سکينر- نيان باسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کېږي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرايط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو ترلولو له طريقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دليل دی.

د سکينر په عقيده د انسان له مهمو خصوصيتونو يو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ يې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې علومو پېژندنه او تحليل او تجزيه مونږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحليل او تجزيه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طريقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پايه جوړوي خو د داسې پېښېدنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې يو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب يې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخيستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه بايد وکړو؟

د سکینر ځواب دا دی چې د اسې سلوک نه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر په اساس تحلیل او وڅېړو. (پارسا ۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر(۱) پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکی دی. په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه وخت سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشین نه د اسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپېریال لا د هغه مجبور په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپېریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په ټوله عالم، تکه بل هر ځانګړې غښتنې محصول د ځانګړې تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(1) *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پرمخه او پرمخه هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پرمخه د یو ټاکلي خط سره سم چې طبیعت تعین کړیدی مخکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پرمخه د طبیعي چارو جریان او ډیروند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د چارو د او انعیانا د پرمختګونو د استادی ویاړ د زده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبږونې په رښتا خینړ کې د یادونې وړ مرسته کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انعایښت کونکي له نظره وړاندې کړ ، ده و ویل ، هغه کار چې انعایښت کونکی کولای شي دا دی چې له پیښندل شویو انګیزونو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقه قوانین چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي .
سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شـــي .

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا نوو رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وګیا .
رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد د ی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي .
مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژی د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربي نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګندوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي چې د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په یوه ځینو کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب تړل واحدونه په هغه کې داخل شي. نوی مطلب، هغې نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلې دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی.
دې نوې ازمایښت، هغه ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت او اشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې هغه دواړه سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړې اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یعلنې او بطي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څخه را په دېخوا ډول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بېلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته چې د ازمرنګي له نظره معلومه
انګیزه نه وي، داځکه چې هغه انګیزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کېږي
پېښې ځای کې انګیزه د ازمرنګي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې
نو
متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازمرنګي کار یوازې د A له متحول
سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول
$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ازمرونکي، انګیزې منځته راوړي، کله چې مرېنګ ځای کې
هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې
چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپورته کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې
په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي
چې ووایو، هغه وخت چې مرېنګ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار
ورکولو راوباسي. خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې
له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-
حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې د ځواب
یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-
ځواب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپورته
شوي، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی
یېږي، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکي رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . خو چې د ځان منځ ته راوړنه په برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کیږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړیږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او عیاریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او عیاریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک د پوهنې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تاییدا او قصد نه درلود چې ټول لمپله او وابسته یوازې موروثي او جبلي ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروښ د کسان د ځینو لپاره اصلي او مهمتانه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

دګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او اروا پوهنه کې د وورتزبورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او دشهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو نورو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ یې کیښود.

دګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

دګشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د اروا پوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیښندل شوی او دکلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شی یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا په ول فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer

(2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka

(4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ورو فیلسوفانو او، متفکرینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د څېړنو او پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو وړو ټوټو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې متفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې پیوانکې د هغو د اجزاوو او جزیو وړو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دغه لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي متفکرین او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي متفکرین ووایو.

په فلسفه پوهه کې د ورتهایمر څخه د مخه یو پړاو د ګشتالت په مکله قاطع او صریح نظر څرګند کړی. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وه چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي خو او روا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماخ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګې ښکاره ګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره باسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم
ورو بخښي، هغه څه چې وېني، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان
کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدلو دي چې د مانا د اړه سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پېداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځي د ورتهایمر
یې په علمي ازمایښتونو تحقق ورمند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورسا وه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځېد. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کېږي. ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره په عمود او يو منحني خط د سپينې پردې پر مخ انځور يا انځور منعکس کاوه. د آزمايښت په پايله کې هغه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډيره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو وخت يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط په خپل ځای څرخېږي او منحني ته مخامخ کېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پديده له دوو خطونو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده. د اډورډ په زړه پورې آزمايښت او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فای پديده په نورو آزمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سمې د تيارې، او روښانه شي بيا د دويمې رڼا نقطې په ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خپله سبا به گوته د ۲ه سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګ لرې و نيسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وا ړې او پټې کړو و به وينو چې زموږ ګوته حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري . دا او داسې نورې ډيرې بيلګې د اريکو او ادراک توضيح کوي د استالې د محرک . ځواب په ارواپوهنه کې د توجيه او تعبير وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په ارواپوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پيښوونکې بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه، احساس ، پخوانۍ تجربه او مانا يې شرايط برابر کړي. خو ادراک پملرمهم سر کې د تصوير[1] او زمينې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د بنه تجسم او بنه ښکاره کېدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په بنه ميدان او منظره کې تنظيم او رسموي. کافکا يو د ګشتالت د ارواپوهنې طرفدار يا پلوی عقيده لري چې ځمکه يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې ټاکونکې رول او تاثير لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو يا نې تصوير او زمينې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي . په کلي توګه زمينه هغه شيز وته دي چې د شخص مادي او محسوس چاپيريال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انده امونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورنهایي په عقیده ادراک مغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وگړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او تړی په دې علت درک کېږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کېږي، وپېژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه د ير مهم او غټ دی. البته مغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال يې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کېږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د گلدان مخامخ دی. او که گلدان اصلي تصویر وټاکل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

د گشتالت د ښوونځي قوانین

دگشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او ټاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي . په خاطر تشکیل(1) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابيږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شویدي

د تعادل و فراگیري . جامعیت ، قانون .

دگشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(2) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواېي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع ، تل د کمال او شایسته گۍ خواته میلان لري . د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت ، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي . د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب ، تقارن ، ساده گي ، تناسب ، استواري ، پایه داري او داسې نور دي .

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون و نومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په نا همواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

(1) Organization (2) Low of pregnanc.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ ته راځي . په همدې قياس ، ناکامه شخص نيازلري چې خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدلته ده چې له نورو څخه بخښنه غواړي . يا بيا په هغه ازموينه کې چې نه دي بريالي شوي ، شرکت کوي ، څو بريالي شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب گشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون[1] د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرگندوي چې د نږديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټولگي قطار جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نږدې وي د هغو د ترړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانگړو دستو د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي غږونه او الفاظ چې نږدې يو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کافکا عقيده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړيږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او يو بل ته نږدې وي . نو ښه متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

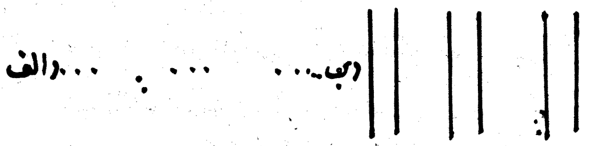

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون:

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډون کوونکي په ذهن کې ډلې جوړوي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په مخکې ذکرشوې ډول د مشابهت پر قانون مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیان چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي، یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

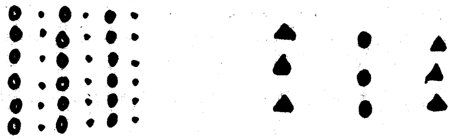

په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خواته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون:

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیار باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحو یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښايي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پهلسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه ونا رضایتي او خواشیني اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون" په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کید وخځه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کامل دایرې په بڼه ادامه موږ ته ښکاري چې هم خو نور و شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

دګشتالت په اند وا په هغه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه دا جزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او دا پیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کل په څواب کې په لاس راغلي وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نظرو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(1) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

څو که نمونه یا بیلګه د زده کړې بنسټ وي یاني ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده وي، نو دې ته استقرائي(2) طریقه وایي.

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی. په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسائلو ته د کل په توګه پاملرنه وشي، اجزا او اړوند اړیکې یې وپېژني او د موضوعیت مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د ګشتالت ارواپوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړېده، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا[1] د څېړنو د پایلو په ترڅ کې داسې نتیجه واخیستله چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غاړه لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیداکړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتا پیداکول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغییر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ته، سلوک ویل کیږي.

(1). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د گشتالت پلویان وایي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډېر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، څیړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې رابرسېره شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه. نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شي په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي. دا عبارت دا مانا لري چې هرشی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موږي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب سره ارواني واقعيت عبارت له يوه ذهني طرحې او يا نسبت څخه دی چې فرد يې له فيوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله يوه شی او چاپيريال يې پېژني او د کارونو څخه يې ګټه اخلي

ساحوي نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کيږي او دا ټول عوامل يو له بل سره په متقابل ډول اړيکې لري. په دې نظريه کې زده کړه يوه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوی بصيرت يا بينش کسبوي او يا دا چې په خپل پخواني بصيرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ويلای شو چې بينش يوه احساس، ادراک، نسبت او پيوند دی چې ډېره وسيع مانا او مفهوم لري. د بينش ربنتنی مفهوم يوه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرايطو او موقعيتونو کې حاصليږي.

په ټولينه توګه ساحوي نظريه، د بصيرت وده او زده کړه او يوه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصيرت او بينش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د يوه پېدايښت او ادراک په مانا ده چې فرد يې له خپل رواني، فزيکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپيريال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعيتونه چې په مفاهيمو اعتقاداتو او اميدونو پورې اړه لري، شامل دي. نو ځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت دژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په بڼه څرګندیږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا (1) یوه کلي نمونه د هغو موثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغیز اچوي او د فرد رواني تنګه منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپیریال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپیریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نمادي (2) او عملي (3)، وظیفوي، روابط او اړیکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اټکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکیل شویده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکي له رلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B = f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) *life space* (2) *symbolic* (3) *functional*

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی ، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې ، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

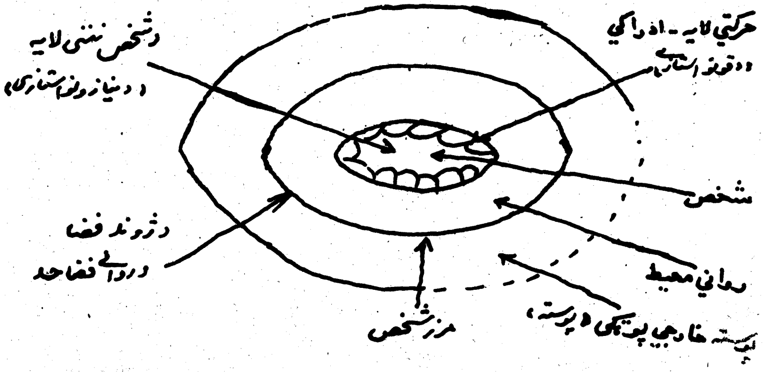

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته ، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ټاکلې لحظه کې هېڅ ډول رواني حالت نه لري ، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

(1) Dynamical. (2) Foreign hull.

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هریو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټر چلوونې، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په ژوند پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزارونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال په یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برخه ممکنه ده په لوړ رتبه صنعتي شکل کې ونیول شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه بېلیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر اس او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپېريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپېريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپېريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه اوګرځي ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپېريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړي توګه دهغوي له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بيلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپېريال ظاهراً يو دول ښکاري. ولې د هريوه رواني چاپېريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲: ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اي

من در ميان جمع و دلم جاي ديگر است.

"سعدي"

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی پښوونځي

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه لرله. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته پې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پرځای د هغو دا رواني جریانونو پر بحث وڅیړو چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

---

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره از ماینتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه⁽¹⁾ مناسبه نه ده باید بله طریقه وکاروله شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د تولو رواني بې نظمیو او تضادونو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې وپلټل شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په هکله او یا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرمیدل د همدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل، خوبني او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یا دول، تذکره، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تیرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعور په اګاه یا ناګاه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ارواپې بې نظمیو د خلاصون لپاره، د یوه مهمه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطراتو یا حافظې ته راولي، هغه زیاد ایسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د ډېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیستی. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندېږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو (علایمو) څخه استفاده وکړو: هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم وخت کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بحري ږېږه سره مو پرتله کړای او تر ټولې اندازې مو پېژندله وضعه ضروري. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبر د آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رمطولو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېر و غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته و هلو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نارو غ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصیت کې دی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دريم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ايښودونکي هر يو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] البورټ[4] او نور دي چې پخپله دوه دوه څېړنو و توانيدل چې د دې نوې پديدې لاره چې د ارواپوهنې دريم قوت[5] نوميږي اواره کړي.

هيومنيزم: (د انسان مينه يا بشردوستي)

هيومنيزم[6]، د انسان مينه يا بشر دوستي ده او د تاريخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسيږي. خو خوب او ان يې په شلمه پيړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا اهو بل وخت څخه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فيلسوف ته ارزښت لري: د موجوديت يا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظريه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجوديت او د ژوند لاره او طريقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پديده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla
(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.
(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.
(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړ استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي . د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه ، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې ، مجموعې په شکل ، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډېر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره ته عبارت د هغه ، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت التزام لري .

الپورت ډېر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت» دانسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژورتیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډیرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کې . د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي»

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پېړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان ، غیر موثر او صرف نمایشي وښود ، د شلمې پېړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي ،

او لا ممکنه ده چې د روحي زړه‌والي جګړې موجبات برابر کړي او بشري
تعلیمونه ناوکړي. او همدا شي دا چې هم په ګوته کړه چې پوهاوی سلوک ته
پام نه کوي، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا
ښکاره تیروتنه او تجاوز، د ډیری افعال انسان په انګیزو او طبیعت د—
او پایله یې پرته د انسان څخه لري تیښت بل څه نه دي. نو ځکه د سلو—
کي طریقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي
دي. د تجربي علومو طریقه پوهاوي د سلوک څخه محسوس اړخ—
مطالعه او څیړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلې اړیکې او ژورتیا
نه شي مشخصولای.

بشري ارواپوهان تجربي څیړنو سره مخالف نه دي، خو داسې
علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او
وکولای شي په اطمینان پوره او نوي او جامع طریقه انساني
واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث
او پدیدو ته لکه تجربو، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق
او خوی ته هم پام ونه وکړي. د داسې مسئلو څیړنه نوي فن
او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري
د دې بیانولو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري ارواپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً
عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته معنا ناد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي څېل ظرفيت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د یې مسوولیت پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افزېښنده ګي، هنر دوستي او خپلواکۍ ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ښوونځي له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پیاژې همدا طریقې دې چې دافرادو لپاره که سبق ورکوي که زده کوونکی مدیر وي یا مسوول د زیات او تجربې له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوهان ټولنګي افراد وروزي او وروزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. څکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځنده طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي منګون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار دویړې موجبات برابر نه کړي. بلکې د مخه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یو از ېې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

اوس نو که غواړو ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. دا خپله سیستم د ښوونیز ګرامي او هسته ده مسخ په وسیله يې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلومات سره څېړنې اشتباه ګانې هم لري، ځکه چې هیڅ کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکي د وضعې بهترتیب او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
1954 ، ایران .
اراسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James.w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). Newyork. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycork. MCGraw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

١. د سند باد پښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
٢. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
٣. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
٤. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
٥. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
٦. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
٧. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
٨. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
٩. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
١٠. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
١١. The Ethenic Composition of Afghanistan
١٢. اوښکې د ښو په سر، د ډاکتر محمد یونس مروت شعري ټولګه
١٣. رهنمای عملی طبابت اطفال
١٤. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او خپرنه
١٥. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکتر مالتې وان بلومردر
١٦. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
١٧. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغورې او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library